

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТИПОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Звернення до питання типології кримінального права продиктоване декількома обставинами, серед яких найбільш вагомими є такі. По-перше, враховуючи те, що під типологією у праві розуміють класифікацію правових явищ, яка здійснюється на підставі суттєвих ознак, притаманних явищам, що підлягають класифікації, встановлення якісно-визначальних ознак кримінального права є передумовою для усвідомлення його соціально-правової природи та інструментального призначення. По-друге, типологія має чітко визначену історичну природу, тому звернення до неї неминуче забезпечить приєднання наукової думки до тих правових надбань, які отримали соціальне схвалення як такі, що відповідають національній ментальності. По-третє, необхідність реформування кримінального права, яка сьогодні майже ні в кого не викликає сумнівів, а більшість спорів точиться навколо питання про революційний або еволюційний підходи до зміни змісту кримінального права, вимагає звернення до типології, яка вказує на зв'язок кримінального права або його відсутність з тими правовими надбаннями, які знайшли відображення у правових артефактах Української держави різних історичних епох. По-четверте, переосмислення функціонального значення кримінального права, його переорієнтація з охоронних підвалин на рейки регулятивних спрямувань, не можливе без визначення характеру типів кримінального права, що склалися в різні історичні епохи на українських землях. Враховуючи зазначене, не можна не підтримати точку зору, у зв'язку з якою «право не тільки еволюціонує, але необхідно бачити як воно еволюціонує» [1, 32].

Радянське минуле вивело до розряду традиційного такий підхід у теорії права, за якого дослідження окремих правових інститутів здійснювалось виключно з позиції періодизації основних етапів їх формування на засадах формалістичного підходу, в основу якого покладений історичний тип окремої держави, яка і детермінує той чи інший напрямок інституційного розвитку. Така позиція дослідників є зрозумілою і переконливою, якщо визнавати наявність обов'язкового зв'язку між державою і правом, який набуває характеру більшого або меншого абсолюту залежно від визначення суттєвих ознак права. Таким чином, дослідження становлення права в цілому і окремих його інститутів за традицією здійснювалось в межах дослідження генезису держави окремого історичного типу. Уявляється, що такий підхід повинен мати і має право на існування, однак він не висвітлює багатогранного характеру плацентарного зв'язку між правом і державою. Крім того, захоплення етатистською суттю права призводить до втрати іншої його ознаки, яка пов'язується з формуванням і існуванням у суспільстві окремого рівня культури його членів. Культура, як найбільш визначний індикатор стану розвитку як суспільства в цілому, так і окремого його індивідів, традиційно визначається рівнем розвитку окре-

мих своїх елементів, серед яких найбільш вагомими традиційно визнаються мистецтво, релігія, філософія, матеріальна культура та їх комплекси [2, 25].

Культура, як окремий соціальний феномен, більшістю представників культурологічного напрямку дослідження розглядається в межах визначених елементів свого прояву з допущенням окремої деталізації за рахунок визнання науки, суспільних відносин як надбання «культурної» людини. Поза всяким сумнівом, *cultura juris* на початкових етапах свого становлення та розвитку була не відокремленою від загальної культури, оскільки на початку свого визначення право розглядалось як форма, елемент мистецтва. Визнання за правом значного регулятивного змісту детермінувало відмову культурологів у визнанні за правом самостійного структурного елемента в системі загально-визнаних елементів культури. Відповідний напрямок розвитку культурології, згідно з яким право втрачає плацентарний зв'язок із структурою, яка його породила, необхідність власного самовизначення і рефлексії, стало передумовою для формування в межах правової науки знань про правову культуру як форму правового буття.

За вказаних умов юристи не могли не сконцентруватися на визначеності іншого зв'язку, в якому не могло бути відмовлено праву за означених раніше аргументів. Однак самодостатність знань про правову культуру в межах обмеженості зв'язків безпосередньо з самою культурою викликає сумніви, оскільки виключається системний аналіз права в контексті інших надбань культури.

Не ставлячи під сумнів необхідність і значущість дослідження етатистського напрямку розвитку права, уявляється досить цікавим і обумовленим дослідження права в контексті періодизації культурного розвитку українського суспільства, з відмовою від жорсткого абстрагування від етатистської природи права. Обумовленість відповідного підходу обґрунтовується декількома аксіомами, які, на нашу думку, не потребують доведення. По-перше, право, форми його існування, суспільні відносини, які виникають і розвиваються в межах нормативних встановлень, являють собою окрему систему артефактів, за якими може бути визнаний як правовий, так і культурологічний характер. По-друге, право відображає рівень розвитку окремої цивілізації, віддзеркалюючи ті соціальні процеси, які формуються в межах суспільства окремої історичної доби. Правові встановлення, в силу їх соціальної спрямованості, передають характер відносин між людьми, концентрують в чистому вигляді основні правила поведінки, які допускаються в окремому суспільстві, визнають межі моральності у людських відносинах, відображають ті стереотипи, виникнення яких зумовлює людство звертатися до права як окремої регулюючої складової соціального буття. Право передає у своїй структурі ті соціальні зміни, які формують новий порядок відносин між людьми, створюючи достатньо об'єктивну картину соціального світу в межах як окремої держави, так і окремих правових традицій. Віддзеркалюючи здатності права дозволяють звернутися до нього з метою нового підходу до історичного дослідження формування окремих держав та соціальних структур. По-третє, режим реалізації права прямо пропорційний рівню як *cultura juris*, так і загальній культурі. Дослідження права у взає-

мозв'язку з культурою дає можливість сформувати чітку визначеність характеру відношення правової системи України до основних векторів правового буття, формування яких фактично завершилось в планетарному масштабі. Необхідність визначення належності українського права до тих чи інших правових систем зумовлює можливість або неможливість імплементації правових встановлень ззовні. Від визначеності даного питання залежить рівень правопорядку, оскільки «чужі» правові встановлення, які неадаптовані до власного соціального середовища, або ігноруються, або відверто порушуються на підставі незрозумілості мети їх застосування для суб'єктів права.

Таким чином, враховуючи структурну «невідокремленість» права від культури, їх функціональну єдність і взаємну визначеність, уявляється можливим у процесі історичного аналізу виникнення і формування кримінального права застосувати періодизацію, в основу якої покласти культурологічний процес соціального розвитку.

Типологія, як форма теоретичного осмислення основних етапів становлення та розвитку культури, характеризується визначеністю окремих часових рамок формування і розвитку окремих відрізків культурологічного процесу, протяжність якого залежить від принципу періодизації. Беручи до уваги, що предметом дослідження виступає субкультура правового характеру, уявляється можливим провести її аналіз на підставі відображення в *cultura juris* елементів рефлексії людини у культурному бутті окремого історичного етапу її існування. Для досягнення поставлених цілей уявляється досить вдалою періодизація з виділенням етапів *премодерн*, *модерн*, *постмодерн*. Для традиційної шкали періодизації вказані історичні етапи культурного розвитку відповідають стародавньому світу, середньовіччю та Новому часу [3, 6–7].

Виникнення права епохи премодерну відбувалось на підставі феноменізації окремих соціальних інститутів, які складаються у період самоусвідомлення людини та формування її природної окремоті. Становлення кримінального права вченими традиційно пов'язується з виникненням і широким застосуванням «архаїчних першонорм», серед яких особливе місце займають табу і таліон. З терміном «табу» традиційно пов'язується найбільш стародавня вимога до всіх суб'єктів не вчиняти дії, яким приписувався аморальний та суспільно небезпечний характер, оскільки джерела формування табу мали персоналізований характер і приписувались стародавнім предкам. Правові встановлення за допомогою табу створюють певний збалансований між людиною і оточуючою природою порядок, який може бути порушений вчиненням заборонених дій. Наслідки порушення табу розглядали як певну катастрофу, яка породжується порушенням паритетом. Таким чином, табуальні заборони носили загальний та абсолютний характер і не мали виключення, оскільки апеляція могла бути спрямована виключно до предків, відсутність яких унеможлилювала вирішення спірних питань. Парадигмою кримінального права епохи премодерну стає відплата, яка є ідентичною порушенню.

Період модерну ознаменований усвідомленням особи в ролі самостійного та автономного елемента об'єктивної дійсності, яка є «не тільки актором, але

й автором своєї власної драми». Визначальний елемент модерну — Просвітництво створило уявлення про можливість розбудови щасливого майбутнього, і це щастя полягає в тому, що воно в повному обсязі залежить від самої людини. На відміну від премодерну людина модерну звертається не до минулого, в якому вона знаходила відповіді на власні запитання, в першу чергу правового характеру, а дивиться у майбутнє, формуючи правові встановлення на вимогу Розуму, який за світоглядом метафізиків модерну є наймогутнішим засобом для вирішення тих проблем, які постають перед людством. Парадигмою кримінального права модерну є пошук справедливої відповідності між викликом у формі злочину і відповіді у формі кримінального покарання.

Наступна епоха, епоха постмодерну, визначається не тільки намаганням дослідження оточуючого буття, але й тих процесів, які відбуваються в самій людині, ставлячи навіть під сумнів «святу святих» модерну — Розум людини та підвалини розумової діяльності. Культура постмодерну орієнтує людину на здійснення порівняння і пошук відповіді на виникаючі питання, спираючись виключно на власний досвід з його коригуванням на підставі змін сьогодення. Такий зміст загальної культури створив умови для формування нового підходу до кримінального права, який визначається пошуком адекватної відповіді на злочин серед кримінальних покарань тільки за умови її відсутності в засобах виховного, медичного, громадського характеру.

Уявляється, що запропонована періодизація створює підвалини для переосмислення підходів до типології кримінального права, що, у свою чергу, є передумовою для його оптимізації.

Література

1. Гарольд Дж. Бермап Западная традиция права: эпоха формирования. — М., 1998.
2. Малюга Ю.Я. Культурология. — М., 1999.
3. Лук'янець В. Наука в інтер'єрі постмодерну // Філософська думка. — 2005. — № 1.

УДК 340.111.5

К. В. Мількова

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВОВІДНОСИН

Сучасному етапові розвитку Української держави притаманне удосконалення існуючих, виникнення і утвердження нових суспільних відносин. Ці процеси відбуваються на фоні підвищення ролі права як специфічного соціального регулятора, що обумовлено проголошенням України у статті першій її Конституції правовою державою. У цьому зв'язку підвищується актуальність дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з різними аспектами проблеми дії права на суспільні відносини.

Проблема правовідносин має суттєве теоретичне і практичне значення. Саме